

STADSUITBREIDING EN VOLKSHUISVESTING IN DE STAD GRONINGEN TUSSEN 1874 - 1914

marijke van der veen

"De eigenaardige ligging van Groningen heeft de oude heerbaan, de weg over het midden van de Hondsrug, sinds onheugelijke tijden bestemd tot de geliefkoosde wandelplaats... Bij een stad, waar de natuur in 't algemeen weinig vriendelijks biedt en die slechts armelijk van plantsoen voorzien is, had de brede Hereweg met zijn fraai vergezicht zeker de meeste aantrekkelijkheid. Die weg heeft in de laatste jaren heel wat van zijn oude heerlijkheid moeten inboeten... De viaduct heeft het doorzicht verbroken, de boomen zijn de gasdood gestorven en als men de nauw aaneengesloten woonhuizenrijen voorbij is, herinneren ons weldra de kazerne, de gevangenis en de begraafplaats op min opwekkende wijze aan de plichten, den ernst en het einde van het leven... Slechts op één punt is de weg in zijn ouden toestand ongeschonden bewaard gebleven: het is vóór het Sterrebosch. Op dat punt trachten den weg te behouden in zijn volle waarde, te voorkomen dat hij ook daar tussen huizen, zij het ook dat ze door belanghebbenden "villa's" gedoopt worden, opgesloten wordt, scheen mij een zaak van gewicht. Er is daarom gestreefd het terrein zoveel mogelijk open te houden..." (Mulock Houwer tijdens de verdediging van zijn ontwerpplan van uitbreiding, Gemeenteraadsverslag 18-2-1905)

Inleiding.

In het kader van het kandidaten-college "Groningen rond 1900" hielden Tim Blom en ondergetekende een referaat over de Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting in de gemeente Groningen, van 1870 tot 1914. De centrale vragen waren: wat was het beleid van de gemeente in dezen? Was er een daadwerkelijke overheidsbemoeienis of had het particuliere initiatief alle vrijheid en in hoeverre bracht de in 1902 afgekondigde Woningwet hierin verandering?

De aard van de vraagstelling maakte een grondig doornemen van de gemeenteraadsverslagen noodzakelijk. Dit was een zeer arbeidsintensief en niet altijd even boeiend werk, maar het gaf ons een duidelijk beeld van wat er zich in deze periode op dit gebied had afgespeeld en dit maakte het ons mogelijk in de enorme hoeveelheid archiefstukken betreffende ons onderwerp (woningbouwverenigingen, woningstatistiek, bouwvergunningen e.d.) gericht te selecteren. In dit artikel zal het beleid van de gemeente centraal staan. De woningbouwverenigingen die in ons referaat uitgebreid zijn behandeld, zullen hier bij gebrek aan ruimte slechts terloops worden genoemd.

Onlangs konden we in de Groninger Gezinsbode van 11-11-77 lezen dat Groningen (afgezien van Nijmegen) van de middelgrote steden de grootste woningnood kent. De Groninger econoom drs. P.G. Dekker gaat er in zijn studie "Woningnood en Woningbouw" (1977) vanuit dat "de gemeente de eerst verantwoordelijke instantie is voor de bouw van huizen in het eigen gebied. Ook het huisvestingsbeleid is een gemeentelijke taak. De planning van het aantal huizen dat noodzakelijk is, kan al evenzeer als een in de eerste plaats gemeentelijke opdracht worden gezien." De woningnood is volgens hem dan ook aan een tekortschieten van de Groninger gemeente te wijten. Deze nalatigheid troffen wij reeds aan in de door ons bestudeerde periode. De gemeente speelde zo lang mogelijk slechts een corrigerende rol en alleen de verplichtingen van de Woningwet deden haar ingrijpen in deze, volgens haar eigen zeggen, bij uitstek particuliere aangelegenheid, maar zelfs dan kostte het haar moeite en beschouwde ze het als een noodmaatregel.

Stratenaanleg.

Het gemeentebestuur ten opzichte van de aanleg van straten heeft in de periode 1870-1914 enkele wijzigingen ondergaan. Van een werkelijke uitleg van de stad was pas sprake na 1874. In dat jaar werd namelijk de Vestingwet aangenomen, die bepaalde dat een aantal vestingen, waaronder de stad Groningen, niet langer als verdedigingsstelsel van het land was opgenomen. Dit betekende dat de

vestingwallen rond de stad mochten worden geslecht en en er buiten de wallen gebouwd mocht worden. Groningen zou zijn keurslijf kwijt raken. Behoeftte aan een uitbreiding van de stad was er zeer zeker. De steeds groeiende bevolking was in de oude stad niet langer te herbergen.

Een duidelijk plan voor de nieuw te bouwen wijken, opgesteld door een deskundige, achtten B. en W. niet nodig. Ze hadden alleen aandacht voor het zuidelijk gedeelte van de stad, van waaruit men de stad binnenkwam. Dit gedeelte moest mooi en representatief zijn en hiervoor werd dan ook een plan ontworpen door de Haagse architect Bert Brouwer met royale, van groen voorziene singels, met daaraan statige herenhuizen.

De aanleg van straten gebeurde in de regel door particulieren. Deze dienden hiervoor ter toestemming een plan in bij de gemeente, die de bevoegdheid had wijzigingen aan te brengen of het plan zelfs te weigeren (bouwverordening 1871). Dit laatste kwam vóór 1880 zelden voor. Na 1880 ging de aansluiting van nieuw aan te leggen straten op het bestaande stratenpatroon een belangrijker rol spelen bij de beoordeling van de ingediende plannen. In de eerste tien jaar van de door ons behandelde periode kwamen de onderhouds- en verlichtingskosten van de nieuw aangelegde straten voor rekening van de gemeente. Deze bedragen werden haar echter te hoog, zodat de gemeente na 1880 als regel alleen toestemming gaf tot de aanleg van straten, indien bij de overdracht aan de gemeente een bedrag voor onderhoudskosten werd betaald. De te betalen bedragen waren niet mis: voor de Noorderplantsoenstraat, de Kolfstraat en de Baanstraat moest f.2505,75 betaald worden; voor twee straten in de buurt van de Kraneweg werd f.6452,50 berekend.

Hoewel men de particulieren grotendeels hun eigen gang liet gaan, hadden B. en W. toch wel bepaalde ideeën over hoe hun stad er uit moest zien. Toen de Vereniging Werkmanslust in 1886 met een plan kwam om ten noorden van de Noorderstationstraat flinke, solide arbeiderswoningen te bouwen, in de trant van die aan de Grote Bergstraat, adviseerden B. en W. negatief; het was niet raadzaam om aan de hoofdingangen van de stad arbeiderswoningen te laten bouwen. De gemeenteraad nam dit over.

In de loop van de jaren negentig hanteerden B. en W. steeds vaker het hun in de bouwverordening gegeven machtsmiddel: het weigeren van bouwvergunningen. Niet alle raadsleden stonden altijd achter dit weigeren. Toen één van de raadsleden dit kenschetste als een aantasting van het eigendomsrecht van de bouwondernemer, antwoordde de voorzitter dat het eigendom van een stuk groenland nog niet het recht met zich meebracht de stad te vergroten.

De vraag over een algemeen plan van uitleg voor de gehele stad moest komen, was vanaf 1893 voortdurend aan de orde. De grote pleiters voor een dergelijk plan waren de heren Mesdag (lib.) en Roelfsema (lib.). De onregelmatige uitbreiding van de stad buiten de wallen, was hen een doorn in het oog. B. en W. zagen de noodzaak van een dergelijk plan niet in. Ze meenden met behulp van de bouwverordening voldoende invloed te kunnen uitoefenen; bovendien zou een voor vele jaren geldend plan in de loop van de tijd altijd weer veranderd moeten worden. Daarnaast was het onuitvoerbaar en onbegonnen werk, zolang alle in aanmerking komende grond aan particulieren behoorde. Wel werd in 1893 besloten zonedig voor bepaalde stukken van de stad deelplannen te ontwerpen en werd in 1898 in verband met ernstige afwateringsmoeilikheden in het oostelijk deel van de stad een deskundige aangetrokken om voor dat terrein een ontwerp te maken.

Ontwerpplan van uitleg.

De in 1902 afgekondigde Woningwet verplichtte elke grote gemeente een ontwerpplan van uitbreiding te maken. Op 5 december 1903 diende de directeur der gemeentewerken, de heer J.A. Mulock Houwer, een dergelijk plan in. Dit gaf reden tot blijdschap bij enkele raadsleden die al zo lang om een dergelijk plan hadden gevraagd. Wel betreurden ze het, dat het geen eigen initiatief van B.&W. was, maar het voorschrift van een Rijkswet.

Mulock Houwer streefde zoveel mogelijk naar de schepping van een "Groter Groningen" zonder het karakter van het oude Groningen geweld aan te doen. Het plan moest volgens hem aan verschillende voorwaarden voldoen. Groningen was een centrum van handel en nijverheid. Met de groei van deze twee hoofdbronnen van bestaan moest allereerst rekening worden gehouden. Dit vinden we dan ook terug in de aandacht voor goede verkeerswegen, over land en over water, havens, een goede afwatering, ruimte

voor centra van handel en nijverheid ed. Daarnaast moest ervoor gezorgd worden dat de nieuwe wijken goede gelegenheid tot wonen boden aan de meer- en minge- goeden:

"De huisvesting van beide klassen verdient gelijke aandacht, want is het een eerste vereischte dat er gelegenheid bestaat voor de bouw van een voldoende aantal gezonde arbeiderswoningen op niet te grooten afstand van de nijverheidsinrichtingen of van het centrum van de stad gelegen, van geen minder betekenis is het zorgen voor aantrekkelijk gelegen wijken tcn behoeve van de bouw van heerenhuizen en zoo te voorkomen dat de stad niet in ongunstige verhouding komt ten opzichte van anderen". (gemeenteraadsverslag 18-2- 1905)

Hij wilde een wijk het liefst zo ontwerpen, dat zij door verschillende soort mensen bewoond kon worden. Het was volgens hem niet wenselijk er speciale arbeiderswijken op na te houden, afgezonderd van wijken van meergegoeden. Voor de goede verhoudingen was het nodig, dat de verschillende lagen waaruit de samenleving bestond, met elkaar in aanraking bleven; dat de woningen van arm en rijk onmiddellijk naast elkaar stonden. Desondanks stelde hij vast dat het merendeel van de bouwterreinen ten noorden van de spoorweg naar Delfzijl alleen in aanmerking kunnen komen voor de stichting van woningen voor mingegoeden en dat het zuidelijk gedeelte van de stad uitermate geschikt was voor de bouw van villa's:

"Er kan hier een wijk verrijzen waarin niet het echte stadskarakter op de voorgrond treedt en waarvoor hen, die zowel wensen te profiteren van de gerieven die de stad aanbiedt, als van de genietingen van het buitenleven, aan al hun verlangens voldoende woningen kunnen worden gesticht". (gemeenteraadsverslag 18-2-1905)

Het plan vertoonde niet alleen een vooruitziende, maar ook een pragmatische inslag. Werd de breedte van de straten zodanig bepaald dat latere groenvoorzieningen of een eventuele aanleg van een trambaan mogelijk bleven, bij de loop van de straten werd er rekening gehouden met de bestaande perceelscheidingen, zodat wanneer de gemeente geen gebruik zou maken van haar recht grond te onteigenen, de exploitatie van kleine onderdelen van het plan geheel

of gedeeltelijk door particulieren mogelijk bleef. Na 1905 bleken vrijwel alle verzoeken tot aanleg van straten zich te hebben aangepast aan het ontwerpplan. Slechts zelden kreeg men vergunning hiervan af te wijken. Hoewel het plan van Mulock Houwer uiteindelijk niet geheel is uitgevoerd, was het van onschatbare waarde. Het was de eerste totaalvisie op de stadsuitbreiding. De erin vervatte richtlijnen zijn in het algemeen in acht genomen.

Bouwverordening.

Het belang van de woningwet van 1902 werd reeds duidelijk in het vorige hoofdstuk. Dit wordt nog eens benadrukt door het feit dat de gemeentebesturen niet alleen het ontwerpen van een plan van uitleg tot taak kregen, maar ook het opstellen van voorschriften voor nieuw te bouwen huizen (zgn. bouwverordening), het houden van woningtellingen en het vaststellen van regels voor het onbewoonbaar verklaren van woningen en het onteigenen van grond. Bovendien werden er in de wet bepalingen opgenomen ten aanzien van geldelijke steun van rijken gemeentewege aan verenigingen, die woningen wilden bouwen voor minder ge- goeden.

In 1905 kwam er dan ook in Groningen een nieuwe verordening "op het bouwen en het woningwezen". Dit was niet de eerste bouwverordening, die van 1865, 1871 en 1896 waren er al aan voorafgegaan. In de verordening van 1905 (opgesteld door Mulock Houwer) kwamen veel elementen uit de voorgaande terug, maar vooral wat betreft de toetreding van lucht en licht tot de woningen werden er stringentere bepalingen in opgenomen. Alleen met toestemming van de gemeenteraad mocht er een nieuwe straat worden aangelegd. Deze moest in regel 15 meter breed zijn en aansluiten op het bestaande stratennet. Ook de rooilijnen werden door de raad vastgesteld. Verder werden er minimeisen gesteld aan de open ruimte bij een huis, de grootte van het huis en de kamers, de gevelhoogte, sanitaire voorzieningen ed.

Voor de nieuw te bouwen huizen gold voortaan de bepaling, dat er voor elk gezin "tenminste één ordelijk betimmerd, op doelmatige wijze geventileerd en rechtstreeks met de buitenlucht gemeenschap hebbend privaat" moest worden aangebracht. Ook moest er voor ieder gezin één kraan zijn, met afvoer naar de gemeentelijke afwatering.

plattegrond van groningen

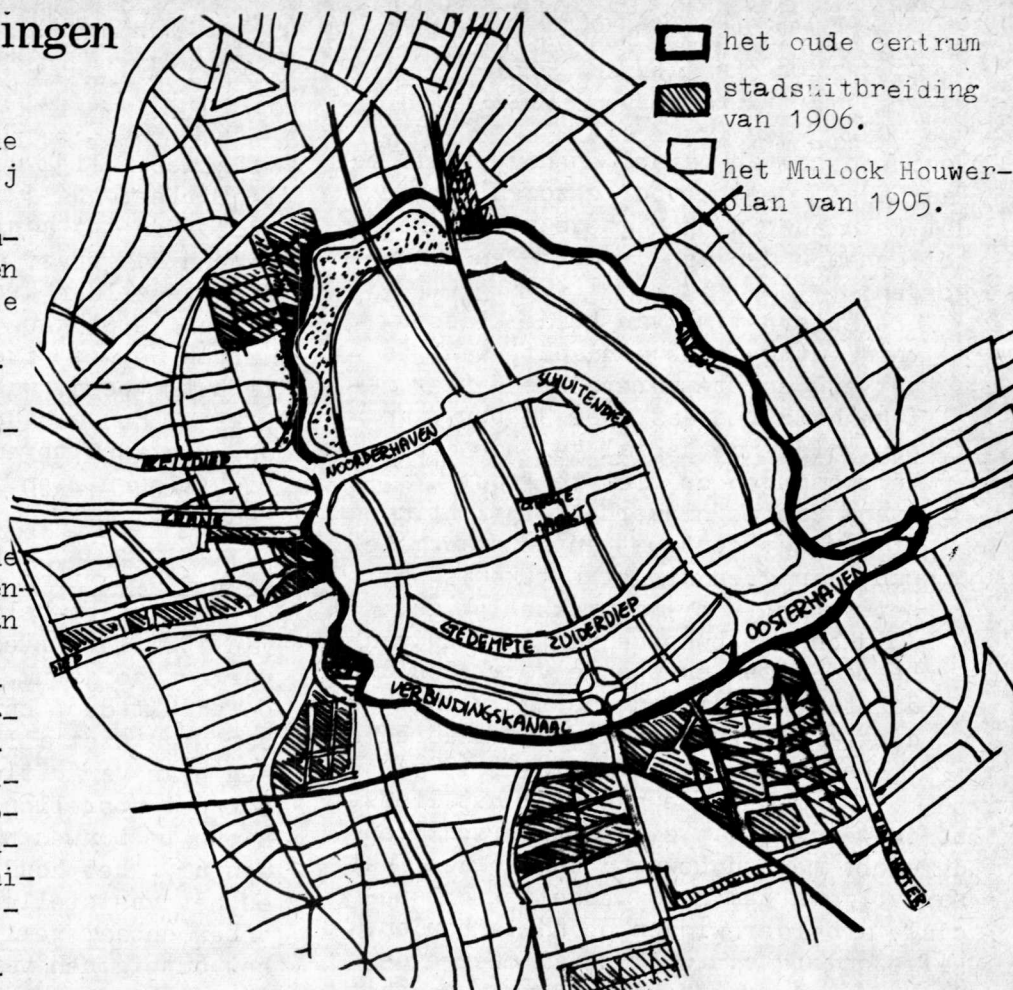
Voor bestaande huizen waren de eisen minder streng: in of bij elke woning moest een privaat aanwezig zijn (ordelijk betimmerd en goed geventileerd) ten dienste van niet meer dan drie woningen. Elke woning moest aangesloten zijn op de waterleiding of afzonderlijk dan wel gezamenlijk met andere woningen voorzien zijn van een goede welput of regenbak.

Over bovenwoningen zei Mulock Houwer het volgende:

"Ik heb elders -bij gelegenheid van de behandeling van het uitbreidingsplan- betoogd, dat de bouw van arbeiderswoningen zonder verdieping als algemeen stelsel in verband met de lokale omstandigheden voor Groningen te duur wordt. Evenals in iedere stad van eenigen omvang moeten de arbeiders er met het meerendeel der bevolking zich aan gewennen etagewoningen te betrekken. Dat heeft zijn bezwaren, het heeft trouwens voor iedereen onconvenienten, maar men kan, bij praktische inrichting, zich zeer wel ermede behelpen. Daarbij, de stadsarbeider verliest langzamerhand de behoefte en liefhebberijen van zijn landelijke lotgenoot en kan zich daarom ook veel beter schikken op een bovenwoning". (gemeenteraadsverslag 1-4-1905).

Woningstatistiek.

Conform de verplichtingen door de Woningwet op de schouders van de gemeente gelegd, werden ook in Groningen een Gezondheidscommissie en een Raadscommissie voor de Volksgezondheid opgericht, die samen een systematisch woningonderzoek zouden instellen. Doel van dit onderzoek was een inzicht te verkrijgen in het woningbestand en de volkshuisvesting in de stad om zo met kennis van zaken verordeningen te kunnen opstellen, woningen onbewoonbaar te kunnen verklaren en het beleid te kunnen bepalen. Voor dit onderzoek zouden de gegevens over alle woningen op vragenlijsten worden vastgelegd, daarna konden er dan registers en statistieken gemaakt worden. De eerste fase van het onderzoek verliep vrij vlot. In juni 1904 waren er 10.489 woningen onderzocht. De beide commissies zagen niet alleen

het verzamelen van de gegevens, maar ook de uitwerking ervan tot hun taak en vreesden onnodig uitstel toen B. en W. bepaalden dat dit verder op het Raadhuis zou gebeuren. Dit uitstel werd afstel, want hoewel er van de 20 slechte buurten in 1911 overzichtskaarten klaar waren, bleef de rest van de gegevens onverwerkt. B. en W. zagen weinig heil in een dergelijk onderzoek. Het kostte veel werk en geld en men leerde er niet door hoe de omstandigheden in de toekomst zouden zijn, maar alleen hoe het in het verleden was. Pas toen in 1914 de directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek in het maandschrift van dat bureau had geconstateerd dat Groningen de enige gemeente was, die geen maandelijkse opgave kon overleggen van bouwvergunningen, stichtingen, verbouwingen enz., deden B. en W. het voorstel om toch maar een woningstatistiek te gaan aanleggen.

De verwaarlozing van het systematisch woningonderzoek was symptomatisch voor het beleid van de gemeente, die de volkshuisvesting zeker niet als één van haar belangrijkste taken zag. Het betekende wel dat ze onvoldoende op de hoogte was van de woningsituatie in haar stad.

Onbewoonbaar verklaren van woningen.

Aan het onbewoonbaar verklaren van woningen zal ik vrij snel voorbij gaan. We hebben

geen duidelijk zicht gekregen op het beleid van de gemeente. Voor de pieken en dalen in de aantallen onbewoonbaarverklaringen per jaar konden we geen zinnige verklaring vinden. In de periode 1874-1890 werden er gemiddeld per jaar 1,2 huizen onbewoonbaar verklaard. Tussen 1890 en 1902 was dit 17,3 en tussen 1902 en 1913 was dit 24,8 huizen per jaar.

Hoewel het onbewoonbaar verklaren van woningen in de raad meestal niet veel problemen opleverde, werden in 1894, en later in 1906 toch een aantal principiële aspecten aan de orde gesteld. De heren G. Mesdag (lib.), W.H. de Savornin Lohman (a.r.), in 1894, en E. Rugge (s.d.a.p.), in 1906, meenden dat het gezien de heersende woningnood nodig was zich de vraag te stellen waar de mensen uit afgekeurde woningen heen moesten. De indruk bestond dat deze mensen vaak geen geschikte woning konden vinden (de huur van de nieuwgebouwde woningen lag veel te hoog) en bij het armenbestuur terrecht kwamen of dakloos werden. De Savornin Lohman pleitte voor een minder streng hanteren van de eisen bij het onbewoonbaar verklaren. Mesdag en Rugge suggereerden dat het de taak van de gemeente was om wanneer de particulieren niet voldoende huizen bouwden, deze zaak zelf ter hand te nemen. B. en W. bleven echter alle jaren verklaren dat het allemaal wel meeviel en dat ze de bouw van huizen als een zuiver particuliere aangelegenheid beschouwden. Ze waren wel bereid verenigingen, die zich ten doel stelden goedkope arbeiderswoningen te bouwen steun te verlenen.

In de loop van 1913 en 1914 bleek het tekort aan woningen zo duidelijk dat zelfs B. en W. er niet omheen konden. Het onbewoonbaar verklaren van woningen werd dan ook in verband met de woningnood gestaakt.

Bouw van gemeentewege.

Het direkt ingrijpen van de gemeente in de volkshuisvesting door zelf woningen te bouwen bleef voortdurend onderwerp van gesprek in de raad. In juni 1908 lichtte E. Rugge (s.d.a.p.) zijn enige tijd eerder gedane voorstel tot bouw van gemeentewege als volgt toe: de door de woningwet verplicht ingestelde bouwverordening met strenge voorschriften en eisen betreffende de woningbouw had het bouwen van huizen veel duur-

der gemaakt, waardoor het enthousiasme van de ondernemers afnam en de huren stegen. De arbeiders werden hiervan de dupe, zij moesten in verhouding tot hun inkomen veel te hoge huren betalen. De krottenbewoners, wier huizen onbewoonbaar werden verklaard, waren er nog veel slechter aan toe. Voor hen waren geen nieuwe huizen beschikbaar. De Woningwet was bedoeld om de volkshuisvesting te verbeteren, niet om die te verslechteren. Hij achtte het dan ook de morele verplichting van de gemeente om huizen te bouwen, ook in het belang van de volksopvoeding. Men moest huizen die aan de minimeisen voldeden, bouwen tussen huizen van een beter en duurder type, bewoond door mensen op een hoger niveau van beschaving en ontwikkeling. Hun voorbeeld zou vaak gunstig werken. De huurprijs moest niet hoger zijn dan de kostprijs. Individuele huursubsidie leek hem in eerste instantie niet wenselijk, omdat dan voor gelijke woningen verschillende huren zouden gelden. Men moest zoveel mogelijk het opschuivingssysteem hanteren.

Vier jaar later werd dit voorstel in de gemeenteraad behandeld. Als excuus voor deze wat late reactie voerden B. en W. aan dat de Raadscommissie voor Volkshuisvesting zelf al een dergelijk voorstel overwogen had, maar dat door een verandering in de samenstelling van die commissie de mening hierover was gewijzigd. De commissie zag uiteindelijk geen mogelijkheid goede woningen te bouwen die tevens goedkoop waren en beneden de kostprijs verhuren wilde men niet. Men gaf er de voorkeur aan steun te verlenen aan verenigingen. Bovendien had de commissie de indruk dat de woningsituatie zich sinds 1908 verbeterd had; er waren twee verenigingen opgericht en ook de particulieren begonnen weer te bouwen. De huren waren weliswaar gestegen, maar ook de lonen waren omhoog gegaan. Bovendien zeiden B. en W.:

"Wanneer de gemeente de woningbouw nu sterk zou bevorderen, dan was het mogelijk dat over een aantal jaren, met de toename der behoeften, deze woningen niet meer aan de dan geldende eisen zouden voldoen." (gemeenteraadsverslag 8-6-1912)

Zowel Rugge als H.W. Takkenberg (r.k.) verweten B. en W. een oneigenlijke houding. Volgens hen waren B. en W. altijd al tegen de bouw van gemeentewege geweest, maar wekten ze nu de indruk, dat het allemaal

niet nodig was door wat te goochelen met cijfers. Het argument dat men niet wist wat de gevolgen over enige jaren zouden zijn, gebruikte men anders ook nooit. Volgens Rugge was de houding van B.en W. in dezen te verklaren uit het feit dat het hier ging om de arbeidende klasse en de kleine middenstand. Bij het trambedrijf en het gasbedrijf was het in hoofdzaak in belang van de gegoeden dat de gemeente de zaak zelf ter hand had genomen. Ook bij de waterleiding was dit het geval geweest. Natuurlijk was er sprake van een algemeen belang, maar het direkte belang van de bezittende klasse had de doorslag gegeven. Bovendien bestond er eigenlijk geen verschil tussen gemeentebouw en financiële steun aan een vereniging, die niet over eigen kapitaal beschikte. Het voordeel van gemeentebouw was, dat dit veel sneller zou kunnen gaan. Moest men trouwens niet liever de voorkeur verlenen aan woningen die aan de minimumeisen voldeden, maar niet voor de eeuwigheid gebouwd waren, dan aan woningen die aan alle voorschriften van de bouwverordening voldeden, maar op papier bleven staan?

B.en W. bleven echter bij hun standpunt dat het bouwbedrijf een zuiver particuliere aangelegenheid was. Ze wilden het werk van ondernemers en verenigingen niet belemmeren. Er mochten best meer verenigingen komen. De gemeente zou dan proberen het verkrijgen van grond te vergemakkelijken en tegemoet te komen in de kosten door zelf straten aan te leggen. Echte woningnood was er volgens hen ook niet, behalve wanneer men hieronder verstond dat er mensen waren die niet voldoende middelen hadden om een woning naar hun zin te krijgen; maar dan zou er altijd wel "woningnood" blijven bestaan. Het voorstel van Rugge werd met 17 tegen 13 stemmen verworpen.

Overigens was de gemeentelijke terughoudendheid ten opzichte van het zelf bouwen van woningen geen typisch Groningse aangelegenheid. Een dergelijke houding treffen we ook aan bij de gemeentebesturen van Arnhem en in mindere mate Amsterdam. Het Arnhemse bestuur weigerde in 1915 (nog steeds) zelf over te gaan tot de bouw van arbeiderswoningen. Zij verklaarde er principieel geen bezwaar tegen te hebben, maar zou er pas toe overgaan wanneer de woningbouwverenigingen tekort schoten.

Dit argument dat de bestaande en nog op te richten woningbouwverenigingen het woningprobleem wel zouden oplossen, werd ook door de Groninger B.en W. in de raad vaak gehanteerd. In werkelijkheid hebben de woningbouwverenigingen in de door ons bestudeerde periode weinig positieve invloed gehad op de woningnood. De verenigingen die vóór 1900 waren opgericht en samen niet meer dan 377 huizen hadden gebouwd, hadden hun bouwactiviteiten reeds lang gestaakt en kunnen slechts gezien worden als "eilandjes in de krottenzee". Hun woningproductie was, evenals overigens in andere steden, veel te laag om het woningprobleem daadwerkelijk te verlichten. De woningbouwverenigingen die ná de Woningwet met behulp van rijks- en gemeentesubsidie opgericht konden worden, kwamen in Groningen pas laat van de grond. Afgezien van de N.V. "Volkshuisvesting" die in 1912 78 woningen kon verhuren, moesten de verenigingen in 1914 óf nog beginnen met de bouw van woningen óf nog opgericht worden. In een stad als Arnhem was de situatie al niet veel anders.

Dat de woningnood in 1914 werkelijk hoog gestegen was, bleek wel uit de voordracht van B.&W. op 25 juli 1914 om dóór en voor rekening van de gemeente een blok van 8 beneden- en 8 bovenwoningen op te richten op gemeentegrond bij de Meeuwerderweg. Er waren die maand zo'n 13 gezinnen (ca. 100 mensen) door de gemeente tijdelijk gehuisvest in door de gemeente aangekochte, leegstaande gebouwen. Niet omdat deze gezinnen armlastig waren of omdat ze achter waren met de huur, maar omdat ze niet in staat waren tegen een hun passende huur huisvesting te krijgen.

"Ofschoon men zich, lettende op hetgeen in de jongste maanden alhier op touw is gezet en voorbereid wordt, met name door verschillende verenigingen, mag vleien met de verwachting dat althans in het begin van het volgende jaar het aantal beschikbare woningen in overeenstemming zal zijn gekomen met de vraag naar woningen, bestaat er alleszins reden om voor het ogenblik de gemeente zelve handelend te doen optreden...Op de voorgrond stellen wij dat men ten deze slechts te doen heeft met een maatregel, strekkende om wanneer de openbare orde dit vereist voor zoveel doenlijk te verhoeden dat lieden, die genegen en in staat zijn aan de gemeente een zodanige huurprijs te betalen als de betrokken woningen in het vrije verkeer kunnen en moeten opleveren, vruchteloos naar een woning behoeven te zoeken.

Zonder in enige concurrentie te treden met particulieren, zal dus de gemeente,.....,gene andere rol op zich nemen dan die van eigenares van enkele verhuurbare kleinere woningen. Wij menen dit nadrukkelijk aan het licht te moeten stellen, ten einde nu en later elk misverstand aangaande de bedoeling en de strekking van deze maatregel te voorkomen". (gemeenteraadsverslag, 25-7-1914.)

Jarenlang hadden B.&W. geweigerd in te zien dat er woningnood bestond. Ze waren ook niet voldoende op de hoogte geweest door de afwezigheid van een woningstatistiek. Maar zelfs nu ze er werkelijk niet meer omheen konden, bleven ze hun ingrijpen zien als een noodmaatregel.

De bouw van deze 16 huizen bleek niet voldoende om de nood te lenigen. In september 1914 vroegen B.&W. aan de raad de goedkeuring van een reeds aan de directeur der Gemeentewerken gegeven opdracht om zo snel mogelijk de oprichting ter hand te nemen van enige houten hulpwoningen op het terrein van de gemeente aan de Meeuwerderweg. In april 1915 kregen B.&W. van de raad de machtiging nog zoveel houten noodwoningen te bouwen als zij nodig achtten.

Belangrijkste literatuur:

Boiten, Lies: "Opvattingen over stadsuitbreiding in Groningen vanaf het einde van de vorige eeuw tot het begin van deze eeuw, 1874-1910!", in: Stad, wat doe je ermee: 100 jaar bouwen in Groningen. Gids van de tentoonstelling in het Cultuurcentrum te Groningen van 20-12-'75 tot 1-2-'76.

Kazemier, B., "De invloed van de Woningwet op de stad Groningen"., in: Groningse Volksalmanak, 1941.

Nycolaas, Jacques, Volkshuisvesting, een bijdrage tot de geschiedenis van woningbouw en woningbouwbeleid., SUN, Nijmegen, 1974.

Ottens, Egbert, 125 jaar sociale woningbouw in Amsterdam, Amsterdam, 1975.

Willemsen, J.Th.W., De volkshuisvesting in Arnhem, 1829 - 1925., Arnhem, 1969.

GEKNIPT UIT HET INTERVIEW MET JAN BANK:

Was Romme charismatisch?

Hij was een man van de echte oude retorica. Hij leeft nog. Hij had daarvoor ook toneellessen genomen bij Verkade, in zijn studententijd, en had een hele klassieke formuleerkunst. Hij was bovendien natuurlijk een buitengewoon goed bemiddelaar, maar vooral uitmuntend in de formuleerkunst. Dat komt hem natuurlijk uitstekend van pas als hij arbiter is, zoals hij moest zijn als fractievoorzitter. Wat dat betreft lijkt hij op van Agt.

Heb je een bepaald idee van de mens die in de katholieke subcultuur zou rondlopen? Gemoedelijkheid, afkeer van dogmatismen, en het tegendeel daarvan, onbetrouwbaarheid, het altijd het midden zoeken, een zekere slapte in de organisatie, bijvoorbeeld ook regelmatig onaanvaardbare absenties in de kamer in verband met andere partijen. Ook daar komen carriëristen snel omhoog want die doen dan een tijdje veel en dan valt het op, ja nogmaals een minder groot loyaliteitsbesef dan bijvoorbeeld bij de ARP.

Waardoor kwam de onderlinge band dan tot stand?

Deels door het anti-papisme, merkbaar of niet, het behoren tot een groep die zich afzonderde of afgezonderd werd van andere volksdelen, door de verzuiling.

Toch wel een religieus saamhorigheidsgevoel?

Ja, maar meer cultureel en sociaal dan typisch godsdienstig. Kijk zo'n figuur als Colijn die lag voor de oorlog niet zo goed, daar wilden ze wel onder uit, maar hij was kwalitatief natuurlijk te belangrijk.